«Η περί παίδων αγωγή» κατά τον Πλούταρχο και τον Ιωάννη το Χρυσόστομο (Ειρήνη Αρτέμη, MPhil Θεολογίας – πτ. Θεολογίας - Φιλολογίας, Υποψηφίας διδάκτορος του Πανεπιστημίου Αθηνών)

Categories : ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Date : 4 Αυγούστου, 2010

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Βασικός παράγοντας της διαδικασίας συνεχίσεως της κοινωνίας είναι το ανθρώπινο στοιχείο, ως φορέας της παραδόσεως και συνεχιστής της. Τα παιδιά είναι ο φυσικός συνδετικός κρίκος κάθε κοινωνίας και το μέλλον της. Η ύπαρξη και η διασφάλιση του μέλλοντος των παιδιών αποτελεί αντικείμενο ζωτικής μέριμνας, καθώς και εύλογη πηγή ανησυχίας και προβληματισμών από την αρχαιότητα έως τις ημέρες μας. Εκτός, λοιπόν, από τη βιολογική τους υπόσταση, τα παιδιά αποτελούν μία περίπλοκη πολιτιστική συνισταμένη κάθε οργανωμένης κοινότητας. Για το λόγο αυτό το θέμα της ανατροφής τους απασχόλησε πολλούς φιλοσόφους αλλά και πατέρες της Εκκλησίας μας.

Στη συγκεκριμένη εργασία θα αναφερθούμε στην παιδαγωγική σκέψη δύο σπουδαίων ανδρών, του Χαιρωνέως φιλοσόφου Πλουτάρχου και του ιερού πατρός Ιωάννου Χρυσοστόμου. Έζησαν σε διαφορετικές εποχές, λάτρευσαν και πίστεψαν διαφορετικούς θεούς, όμως οι απόψεις τους περί παιδαγωγικής και γενικότερα περί ανατροφής των παιδιών συγκλίνουν σε μεγάλο βαθμό. Άλλωστε οι άγιοι Πατέρες της Εκκλησίας μας προσλαμβάνουν τις φιλοσοφικές αναζητήσεις του αρχαιοελληνικού πνεύματος σχετικά με την κονωνία, την παιδεία, τη δικαιοσύνη και με όλους γενικά τους τομείς της κοινωνίας και του πολιτισμού και τις μετουσιώνουν μέσα από διδασκαλία της εν Χριστώ θείας αποκάλυψης. Έτσι, πραγματοποιείται η σύζευξη Ελληνισμού και Ορθοδοξίας, που λαμβάνει πια οικουμενικές διαστάσεις χάρη στις φωτισμένες αυτές μορφές των ιερών Πατέρων.

Η ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ Η ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ ΣΤΟΝ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΙΩΑΝΝΗ ΤΟ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ

Η παιδαγωγική σκέψη του Πλουτάρχου και οι θέσεις του σε διάφορα θέματα προσομοιάζουν με εκείνες πολλών Πατέρων του Χριστιανισμού, αν και για τον τελευταίο πάντως ουδαμού αναφέρει. Χαρακτηριστικά τον 11^{ο} αιώνα ο επίσκοπος Ευχαϊτών Ιωάννης ο Μαυρόπους γράφει: «Είπερ τινάς βούλοιο των αλλοτρίων της σής απειλής, Χριστέ μου, Πλάτωνα και Πλούταρχον εξέλοιό μοι· άμφω γαρ εισι και λόγον και τον τρόπον τοις σοίς νόμοις έγγιστα προσπεφυκότες· ει δ ηγνόησαν ως θεός συ των όλων ενταύθα της σής χρηστότητος δεί μόνον δ ην άπαντας δωρεάν σώζειν θέλεις»[1].

Προσεκτική μελέτη στο σύγγραμμα του Πλουτάρχου «Περί παίδων αγωγής» θα διαπιστώσουμε ότι, αν και έχουν περάσει αιώνες από την εποχή του έλληνα φιλοσόφου και διαπρεπούς συγγραφέως, ο παιδαγωγικός ρόλος των γονέων, των δασκάλων και του σχολείου δεν έχει διαφοροποιηθεί πολύ από εκείνον που πραγματεύεται στο έργο του ο έλληνας φιλόσοφος.

Από την άλλη πλευρά ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ανήκει στους μεγαλύτερους παιδαγωγούς όλων των εποχών και υπογραμμίζει: «ου γαρ το ζήν κακόν, αλλά το εική και απλώς ζήν»[2]. Θεωρούσε πολύ σημαντικό κάποιος από μικρός να λάβει την κατάλληλη αγωγή, για να μπορέσει να έχει μία καλή ζωή. Οι μητέρες θα πετύχαιναν στο έργο της ανατροφής των παιδιών τους και θα κέρδιζαν επαίνους μόνο εάν «αθλητάς έθρεψαν τω Χριστώ»[3], αλλά και οι πατέρες είχαν υποχρέωση να γαλουχήσουν τα παιδιά τους «εν παιδεία και νουθεσία Κυρίου»[4]. Στο έργο του «Περί κενοδοξίας και όπως δεί τους γονέας ανατρέφει τα τέκνα»[5], αναπτύσσει τις αρχές που πρέπει να διέπουν τη διαπαιδαγώγηση των νέων σύμφωνα με τη χριστιανική διδασκαλία.

Ο Χρυσόστομος εκτός από τις σπουδές του στη σχολή του Λιβανίου και αργότερα τις θεολογικές του σπουδές στη Μεγάλη Σχολή της Αντιόχειας δίπλα στον Καρτέριο και στο Διόδωρο Ταρσού, σπούδασε και στην αρχαία Ελλάδα. Για το λόγο αυτό και στην παιδαγωγική του έχει δεχθεί ερεθίσματα από έλληνες φιλοσόφους και παιδαγωγούς. Ο ίδιος έδωσε μία άλλη διάσταση στις αντιλήψεις των Ελλήνων περί ηθικής και αγωγής, όχι τόσο φιλοσοφική, αλλά μία διάσταση η οποία κατά κύριο λόγο εμπνεόταν από τη χριστιανική διδασκαλία και είχε κυρίως θεολογική κατεύθυνση. Επέπληττε δε τους Χριστιανούς που απέρριπταν εξ ολοκλήρου τη θύραθεν παιδεία[6]. Άλλωστε μέσα από το έργο του φαίνεται να θεωρεί ότι η αρχαιοελληνική παιδεία κάποιες φορές προσάγει τους διδασκομένους αυτήν σε βλάστηση των σπόρων της

αρετής.

Ο Πλούταρχος, αρχικά, τονίζει ότι οι άνδρες θα πρέπει να νυμφεύονται γυναίκες με καλή καταγωγή, ηθικές, ώστε τα παιδιά τους να έχουν γερά θεμέλια για το χτίσιμο μίας σωστής ανατροφής[7] και όχι να συζούν με εταίραις και παλλακίδες. Το τελευταίο θα απέβαινε ολέθριο σε ανύποπτο χρόνο για τα τέκνα τους. Εξάλλου ο γάμος είναι το ασφαλέστερο χαλινάρι της νεότητας, «δεσμός γαρ ούτος της νεότητος ασφαλέστατος»[8]. Ο Χρυσόστομος από την άλλη σημειώνει ότι οι νέοι κατά κανόνα ρέπουν στα σαρκικά αμαρτήματα, για το λόγο αυτό ο γάμος σε νεαρή ηλικία γίνεται τροχοπέδη στην πορνεία: «ταχέως αυτοίς γυναίκας άγωμεν, ώστε καθαρά αυτών και ανέπαφα τα σώματα δέχεσθαι την νύμφην· ούτοι οι έρωτες θερμότεροι. Ο προ του γάμου σωφρονών, πόλλω μάλλον μετά τον γάμον· ο δε μαθών πορνεύειν προ του γάμου, και μετά τον γάμον ποιήσει»[9]. Πρέπει να προφυλαχθεί η ψυχή του νέου από άτοπους έρωτες που τον οδηγούν σε αλλοτροίωση του εσωτερικού του κόσμου.

Ο Έλληνας φιλόσοφος υποστηρίζει ότι όσο πιο μικρός είναι κάποιος τόσο πιο τρυφερή και μαλακή είναι η ψυχή του προκειμένου να δεχθεί και να αφομοιώσει τα περί της αγωγής μαθήματα. Αποφαίνεται, λοιπόν, ότι: «εύπλαστον και υγρόν η νεότης και ταις τούτων ψυχαίς «απαλαίς έτι τα μαθήματα εντήκεται»[10], γιατί έτσι τα μαθήματα εντυπώνονται στη νεανική ψυχή εύκολα. Ο φιλόσοφος παραλληλίζει τον εσωτερικό κόσμο των παιδιών με μαλακό κερί, στο οποίο οι σφραγίδες αφήνουν εύκολα το αποτύπωμά τους. Όταν όμως εκείνα μεγαλώσουν, η σκέψη και τα συναισθήματά τους παγιώνονται και μοιάζουν με το σκληρό κερί που δύσκολα δουλεύεται[11]. Με την άποψη αυτή συγκλίνει και ο Ιωάννης, ο οποίος χρησιμοποιεί και εκείνος το παράδειγμα με το κερί, για να δείξει πόσο εύπλαστη είναι η ανθρώπινη ψυχή στα διδάγματα, όταν βρίσκεται το άτομο σε μικρή ηλικία. Ο Χρυσόστομος διδάσκει, λοιπόν, ότι το μαλακό, εύπλαστο πράγμα παίρνει οποιοδήποτε σχήμα, γιατί δεν έχει αποκτήσει ακόμη σταθερή δική του μορφή. Λέει ότι οι ψυχές των παιδιών μοιάζουν με πίνακες ζωγραφικής η με αγάλματα. Χρειάζεται πολλή προσοχή εκ μέρους των ζωγράφων για να φιλοτεχνήσουν έναν ωραίο πίνακα. Οι γλύπτες πάλι πολύ υπομονετικά αφαιρούν καθετί περιττό και προσθέτουν ό,τι πρέπει, για να παρουσιάσουν το έργο που επιθυμούν[12]. Οι γονείς ως σπουδαίοι γλύπτες μπορούν να φιλοτεχνήσουν αριστουργήματα στις παιδικές ψυχές και να κάνουν τα παιδιά τους έμψυχες εικόνες του Θεού, αγάλματα που είναι έμπλεα της θείας χάριτος[13]. Εάν το παιδί μεγαλώσει, η αποσκληρούμενη καρδιά του γίνεται αιτία, ώστε η διαπαιδαγώγησή του να είναι δύσκολη έως ακατόρθωτη: «εξ αρχής έδει ταύτα (τα ελαττώματα) προορώντας, ότε ευήνιος ην και κομιδή νέος χαλινούν μετ ακριβείας, εθίζειν τα δέοντα, ρυθμίζειν κολάζειν αυτού τα νοσήματα της ψυχής. Ότε

ευκολωτέρα η εργασία, τότε τας ακάνθας εκτέμνειν έδει, ότε απαλωτέρας ούσης της ηλικίας ευκολώτερον ανεσπώντο, και ουκ αμελούμενα τα πάθη και αυξανόμενα δυσκατέργαστα γέγονε. Δια τούτο, φησί, κάμψον εκ νεότητος τον τράχηλον αυτού» ότι ευκολωτέρα γένοιτ αν η παιδαγωγία»[14]. Σημαντικό είναι τα παιδιά να συνηθίσουν από μικρή ηλικία κάθε καλή συνήθεια, ώστε να τους γίνει δεύτερη φύση τους.

Ο Χρυσόστομος πρωταρχικά θεωρεί ότι η γέννηση ενός παιδιού δεν είναι ούτε ένα ακόμη έργο της φύσεως, ούτε αποτέλεσμα μόνο της συνουσίας ανδρός και γυναικός, αλλά είναι έργο της πρόνοιας του Θεού[15]. Θεωρεί ότι η αγωγή ενός παιδιού δεν αρχίζει από τη στιγμή της γεννήσεώς του αλλά ακόμη και πριν από τη σύλλήψή του και φυσικά κατά τη διάρκεια αυτής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τον Ιωάννη αποτελεί η περίπτωση της γεννήσεως του προφήτη Σαμουήλ. Οι γονείς του, ο Ελκανά και η Άννα, προσευχήθηκαν, νήστευσαν και στη συνέχεια συνερεύθηκαν. Για το λόγο αυτό ο ιερός Χρυσόστομος υπογραμμίζει ότι η αρχή του Σαμουήλ ήταν οι συνεχείς προσευχές της μητρός του, που ήταν πράγματι η νοερά προσευχή, Τα δάκρυά της αλλά και η ακλόνητη πίστη της στο Θεό και όχι, όπως στους άλλους, «ύπνοι και σύνοδοι των γεννησάντων μόνον». Το αποτέλεσμα μίας τέτοιας ευλογημένης ενώσεως ήταν η γέννηση ενός Προφήτη, αφού «σεμνοτέρας των άλλων έσχε τας γονάς»[16].

Σήμερα οι επιστήμονες, οι οποίοι ασχολούνται με την προγεννητική αγωγή υποστηρίζουν ότι το έμβρυο έχει μνήμη από τη στιγμή της συλλήψεώς του και καταγράφονται στο μνημονικό του όλα τα συναισθήματα και οι σκέψεις της μητέρας του. Πρέπει, λοιπόν, μία γυναίκα που μένει έγκυος να έχει μία ισορροπημένη ψυχολογική κατάσταση, να προσπαθεί να είναι ήρεμη, ευτυχισμένη, γεμάτη χαρά και αγάπη, γιατί έτσι το παρασυμπαθητικό και συμπαθητικό σύστημα του εμβρύου και γενικότερα το όλο νευρικό του σύστημα θα διαπλαστούν αρμονικά και το παιδί θα είναι σωματικά και ψυχικά υγιέστατο και ψυχικά ευπροσάρμοστο.

Ο Πλούταρχος υποστηρίζει ότι τα παιδιά πρέπει να ανατρέφονται από τις ίδιες τις μητέρες τους, γιατί έτσι οι τελευταίες θα γίνουν «ευνούστεραι τοις τέκνοις γίγνοιντ' αν αι φιληκώτεραι»[17] προς αυτα. Αν πάλι συντρέχει κάποιος λόγος και πρέπει να βρουν παραμάνα, οφείλουν να είναι πολύ προσεκτικές στην αναζήτηση του κατάλληλου ατόμου στο οποίο θα αναθέσουν τη φροντίδα του παιδιού τους. Η τροφός ενός παιδιού πρέπει να έχει καλό χαρακτήρα, μόρφωση και στα ήθη να είναι

Ελληνίδα, για να σμιλευτεί σωστά από την αρχή ο εσωτερικός κόσμος ενός παιδιού και να αποκτήσει ενάρετα ήθη και αρχές.[18] Θεωρεί δε ότι και ο πατέρας φέρει μεγάλη ευθύνη στην ανατροφή και διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Εκείνος είναι που πρέπει να ερευνήσει για το ποιόν του παιδαγωγού των παιδιών του. Ο Πλούταρχος επικαλείται μία ρητορική φράση από τη διδασκαλία του σοφού Σωκράτη, ο οποίος έθετε προ των ευθυνών τους τους πατέρες των αρχαίων Αθηναίων, αναφέρει, λοιπόν: «ω άνθρωποι, ποί φέρεσθε, οίτινες χρημάτων μεν κτήσεως πέρι πάσαν ποιείσθε σπουδήν, των δ' υιέων, οίς ταύτα καταλείψετε, μικρά φροντίζετε;»[19] Επικρίνει αυστηρά ο Πλούταρχος τους πατέρες εκείνους που βάζουν πάνω από τη μόρφωση των παιδιών τους την αγάπη τους για το χρήμα. Εξαιτίας της ακόρεστης πείνας τους για το χρήμα προτιμούν «ανθρώπους του μηδενός τιμίους αιρούνται τοις τέκνοις παιδευτάς, εύωνον αμάθιαν διώκοντες»[20]. Αυτό, όμως, προοικονομεί δυσοίωνο μέλλον. Οι νέοι αυτοί, όταν ανδρωθούν, θα διάγουν έκλυτο βίο και θα αποτελούν ντροπή για τους πατέρες τους.

Ο παιδαγωγός της Εκκλησίας μας Ιωάννης σημειώνει και εκείνος με τη σειρά του ότι η γυναίκα «το της παιδοτροφίας κεχάρισται»[21]. Έργο της, λοιπόν, είναι να μεγαλώσει τα παιδιά της με αγάπη, με σωφροσύνη και κοσμιότητα, ώστε να αναθρέψει αθλητές εν Χριστώ. Οι γυναίκες που θέτουν γερά θεμέλια στην ανατροφή των τέκνων θα λάβουν μεγάλο μισθό από το Θεό, αλλιώς θα τιμωρηθούν αυστηρά. Η χριστιανή μητέρα έχει να δώσει λόγο στο Θεό σχετικά με το πως θα μεγαλώσει τα παιδιά της, γιατί έχει επιφορτισθεί από το Δημιουργό με αυτό το σοβαρό και επίπονο καθήκον. Παράλληλα υπογραμμίζει με έμφαση ότι και οι δύο γονείς είναι υπεύθυνοι για την αγωγή των παιδιών. Η ηθική ζωή των πρώτων γίνεται παράδειγμα για τη σωστή διαπαιδαγώγηση των τέκνων τους, η οποία θα αποφέρει σπουδαίους καρπούς στο μέλλον, αφού «η ηθική παίδευσις, μισθός αρετών»[22]· Τόσο, όταν είναι μικρά τα παιδιά τους όσο και όταν γίνουν έφηβοι, οι γονείς πρέπει να τα σέβονται και να μη ζητάνε από εκείνα να εφαρμόζουν κάτι, το οποίο εκείνοι πρώτοι δεν τηρούν. Ο αλληλοσεβασμός και η αγάπη μεταξύ των μελών μίας οικογένειας αποτελεί τον κύριο γνώμονα για την οικοδόμηση μίας σωστής σχέσης μεταξύ γονέων και τέκνων που θα έχει ως αποτέλεσμα την καλή ανατροφή των τελευταίων[23]. Βασική μέριμνα των γονέων είναι να αποκτήσουν τα παιδιά τους καλλιέργεια ήθους και μόρφωση ψυχής και όχι πως να πλουτίσουν σε χρήματα και σε υλικές απολαβές[24]. **Η μόρφωση δεν πρέπει να έχει σκοπό την απόκτηση πλούτου, γιατί τότε γεννάει στη νεανική ψυχή τον έρωτα για τα χρήματα και τον πλούτο αλλά και το διακαή πόθο για να γευθεί την κοσμική δόξα, που είναι κάτι το εφήμερο και μάταιο:** «Όταν ουν εξ αρχής αυτοίς ταύτα επάδητε, ουδέν έτερον αλλ η την υπόθεσιν αυτούς πάντων διδάσκετε των κακών, δύο τους τυραννικωτάτους εντιθέντες έρωτας, τον των χρημάτων λέγω, και τον τούτου παρανομώτερον, τον της δόξης της κενής και ματαίας. Τούτων δε έκαστος και καθ εαυτόν μεν πάντα

ανατρέψαι ικανός· όταν δε και ομού συνελθόντες εις την του νέου ψυχήν απαλήν ούσαν εμπέσωσι, καθάπερ τινές χείμαροι συναφθέντες, άπαντα διαφθείρουσι τα καλά, τοσαύτας ακάνθας, τοσαύτην άμμον, τοσούτον επισυνάγοντες τον φορυτόν, ως άκαρπόν τε και άγονον των αγαθών παν των εκείνων εργάσασθαι την ψυχήν»[25]. Ακόμη πρέπει να ελέγχουν τις παρέες των παιδιών τους αλλά και το πότε φεύγουν από το σπίτι και το πότε έρχονται.

Τα παιδιά αναφέρει ο Πλούταρχος δεν πρέπει να ακούνε τις διηγήσεις φαύλων μύθων, «ίνα μη τας τούτων ψυχάς εξ αρχής ανοίας και διαφθοράς αναπίμπλασαι συμβαίνη»[26]. Με την άποψη αυτή συγκλίνει και ο Πατήρ της Εκκλησίας μας. **Επιμένει ότι οι γονείς οφείλουν να φροντίζουν με πολλή επιμέλεια για το τι πρέπει να ακούει και να βλέπει το παιδί τους. Δεν πρέπει τυχαίοι άνθρωποι να οικοδομούν τον ψυχικό κόσμο ενός παιδιού, λέγοντας ιστορίες φλύαρες και ανώφελες, αλλά να επιλέγουν διηγήσεις από την Αγία Γραφή, έτσι θα εντυπωθούν τα καλά διδάγματα στην παιδική ψυχή από την απαλή ηλικία και κανείς δε θα μπορέσει να τα εξαλείψει όσο μεγαλώνουν**, γιατί «Αν εις απαλήν ούσαν έτι την ψυχήν εντυπωθή τα καλά διδάγματα, ουδείς αυτά εξελείν δυνήσεται, όταν σκληρά γένηται ως τύπος, ώσπερ και κηρός»[27]. Άλλωστε το κέρδος **θα είναι μεγάλο πρώτα, πρώτα για τους γονείς,** οι οποίοι θα έχουν τέτοια παιδιά[28]. Ορθό είναι οι διηγήσεις από τη Γραφή να επιλέγονται με βάση την ηλικία των παιδιών. Έτσι από την ιστορία του Άβελ και του Κάιν[29], με την οποία το παιδί μαθαίνει να σέβεται, να εκτιμά και να αγαπά τον αδερφό του πρέπει προχωρώντας η ηλικία του να συνηθίζει και στο να ακούει «φοβερώτερα διηγήματα»[30]. Χαρακτηριστικά ο ιερός Πατήρ διδάσκει: «Απαλή μεν γαρ ούση τη διανοία μη τοσούτον επιτίθει βάρος, ίνα μη καταπλήξης. Όταν δε ετών πέντε και δέκα η και πλειόνων γένηται, ακουέτω τα περί της γεέννης· μάλλον δε, όταν ετών δέκα και οκτώ και ελαττόνων, ακουέτω τα περί του κατακλυσμού, τα περί των Σοδόμων, τα κατ Αίγυπτον, πάντα όσα κολάσεως γέμει, μετά πολλής της πλατύτητος. Επί πλέον δε αυξηθείς ακουέτω και τα της καινής, τα της χάριτος, τα της γεέννης. Τούτοις περίφραττε αυτού την ακοήν τοις διηγήμασι και μυρίοις ετέροις και οίκοθεν παρεχόμενος τα παραδείγματα»[31]. **Ο Χρυσόστομος, αν και έζησε αιώνες πριν την εποχή μας, διδάσκει πράγματα, τα οποία σήμερα υποστηρίζει η επιστήμη της Ψυχολογίας και των Παιδαγωγικών έπειτα από πολλά πειράματα και επιστημονικές μελέτες.**

Ο Πλούταρχος επανέρχεται στο θέμα του παιδαγωγού και εξηγεί ότι οι γονείς οφείλουν να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί στην επιλογή παιδαγωγού για το τέκνο

τους. Δεν πρέπει να εμπιστευθούν την παιδαγωγία τους σε δούλους φαύλους η αμόρφωτους, γιατί τα παιδιά είναι περισσότερο πολύτιμα από την υπόλοιπη περιουσία τους. Πρέπει να αναζητούν παιδαγωγούς, «οι και τοις βίοις αδιάβλητοι και τοις τρόποις ανεπίληπτοι και ταις εμπειρίαις άριστοι»[32], ώστε να καλλιεργούν σωστά την ψυχή και την καρδιά των νέων για να καρποφορήσουν χρηστά ήθη. Δεν πρέπει, όμως, να επαναπαύονται στην καλή διάθεση ενός μισθωτού δασκάλου, αλλά οι ίδιοι «δεί δοκιμασίαν λαμβάνειν των παίδων», ώστε να έχουν ιδία άποψη για τη μάθηση των παιδιών τους[33]. Πάνω στο θέμα αυτό ο Χρυσόστομος θα τονίσει την αναγκαιότητα πρόσληψης ενός ενάρετου έμμισθου παιδαγωγού προκειμένου να συμβάλλει ικανοποιητικά στην ανατροφή του παιδιού, «παιδαγωγού χρεία ακριβούς, ώστε ρυθμίζειν τον παίδα»[34]. Συγχρόνως εξηγεί το πόσο σημαντική και αποτελεσματική είναι **η αγωγή στη νηπιακή ηλικία.** Έτσι πετυχαίνεται η εγγραφή των αγαθών έξεων στην ψυχή, «αν τοίνυν άνωθεν και εκ της πρώτης ηλικίας αυτή πήξωμεν καλούς, ου δεησόμεθα πολλών μετά ταύτα πόνων, αλλ η συνήθεια νόμος αυτοίς έσται λοιπόν»[35]. Για το λόγο αυτό ο χρησορρήμων ιεράρχης συμβουλεύει τους γονείς να φροντίσουν οι ίδιοι να έχουν προσωπική άποψη και εκτίμηση για εκείνον που επωμίζεται την αγωγή των παιδιών τους για αυτό ρωτάει «των οικείων αμελούμεν παίδων των μεν σωμάτων επιμελούμεθα της δε ψυχής αυτών καταφρονούμεν;»[36].

Η παιδεία σκοπό έχει να δώσει στο παιδί εφόδια παντοτινά, τα οποία ούτε ο χρόνος τα φθείρει ούτε η αρρώστια και τα γηρατειά μπορούν να τα καταστρέψουν, τονίζει ο Πλούταρχος. Άλλωστε «μόνος γαρ ο νους παλαιούμενος ανηβά, και ο χρόνος τάλλα πάντ αφαιρών τω γήρα προστίθησι την επιστήμην»[37].

Ο Ιωάννης από την πλευρά του υπογραμμίζει ότι ο παιδαγωγός πρέπει να είναι επιστημονικά κατηρτισμένος και ηθικά ακέραιος όχι μόνο, για να προσφέρει πλούσιες γνώσεις στο μαθητευόμενό του αλλά για να κάνει το νέο εικόνα Θεού. Σημασία μεγάλη έχει για τον ιερό πατέρα οι ιδιότητες που αποδίδονται στον Τριαδικό Θεό όπως η αγαθότητα, η αμνησικακία, η αγάπη, η φιλανθρωπία, η ευεργεσία και η μακροθυμία να γίνουν κτήμα των νέων. Μόνο τότε ο παιδαγωγούμενος θα διαπλασθεί εις τέλειον χριστιανόν και θα γίνει άξιος κληρονόμος της βασιλείας των Ουρανών, «τούτο και ημείς εργασώμεθα· εκ πρώτης ηλικίας αυτούς εις την πολιτείαν εισάγωμεν την εν τοις ουρανοίς»[38]. **Παρατηρούμε ότι ενώ για τον Πλούταρχο ο σκοπός της παιδείας είναι οι γνώσεις που αποκτάει ο μαθητευόμενος, για το Χρυσόστομο το έπαθλο της καλής παιδείας είναι η μετάληψη της αγιότητος και η απόκτηση της θεογνωσίας που οδηγεί στην ένωσή μας με τον αίδιο και άχρονο Τριαδικό**

Θεό[39].

Ο αρχαίος έλληνας φιλόσοφος εξηγεί ότι η παιδεία σμιλεύει το χαρακτήρα του μαθητευόμενου, ώστε ούτε θρασύς να είναι ούτε άτολμος και γεμάτος φοβίες, γιατί «το μεν γαρ ασφαλές επαινείται μόνον, το δ επικίνδυνον και θαυμάζεται»[40]. Το μαθαίνει να συγκρατεί τη γλώσσα του, γιατί η ακράτεια της γλώσσας οδηγεί σε συμφορές[41]. Συγχρόνως θεωρεί σημαντική ότι μαζί με την πνευματική τροφή της σωστής εκπαιδεύσεως που γεύεται ένα παιδί, πρέπει συγχρόνως να αθλείται, χωρίς όμως να εξουθενώνεται από την κούραση. Η τελευταία δεν είναι καλός βοηθός στη μελέτη των πνευματικών επιστημών[42]. Ο Χρυσόστομος συνιστά να μη δίνουμε μεγάλη προσοχή στα σώματα των παιδιών αλλά κυρίως στη διάπλαση ενός ενάρετου και ηθικού εν Χριστώ χαρακτήρα. Αντίθετα πρέπει να ενδιαφερόμαστε για τη γνωριμία και τη συναναστροφή των παιδιών μας με θεοφόρους ανθρώπους, οι οποίοι αποτελούν το μέσο γνωριμίας των νέων με την εν θεώ ζωή.

Ο Πλούταρχος υπογραμμίζει ότι τα παιδιά οφείλουν να **εκπαιδεύονται με υποδείγματα και συμβουλές και όχι με ξυλοδαρμούς και κακοποιήσεις, γιατί η σωματική κακοποίηση αποθαρρύνει τα παιδιά.** Αντίθετα «έπαινοι δε και ψόγοι πάσης εισίν αικίας ωφελιμώτεροι τοις ελευθέροις, οι μεν επί τα καλά παρορμώντες οι δ από των αισχρών ανείργοντες»[43]. Όλα όμως πρέπει να δίδονται με μέτρο στα παιδιά, γιατί «χαυνούνται γαρ ταις υπερβολαίςντών επαίνων και θρύπτονται».[44] Ένα άλλο βασικό στην αγωγή των παιδιών είναι να το μάθουμε να λέει την αλήθεια, γιατί το ψεύδος είναι κατακριτέο πάντα.

Ο ιερός Πατήρ από την πλευρά του πρεσβεύει ότι η αγάπη του παιδαγωγού προς τους μαθητές του είναι ο πρωταρχικός και ο βασικός παράγοντας για την εκπαίδευση τους. Θεωρεί ότι ένας δάσκαλος πρέπει να κατέχει πολύ καλά το αντικείμενο της διδασκαλίας του και να είναι απολύτως βέβαιος για την ορθότητα των όσων λέει. Δικαιολογημένα ο Πατήρ αναρωτιέται, «όταν ουν εαυτούς μη πείθωμεν, πως ετέρους πείσωμεν». Όμως οι γνώσεις δεν είναι το μοναδικό εφόδιο που πρέπει να έχει ένας καλός παιδαγωγός. **Οφείλει να μεταχειρίζεται επιτυχώς την αυστηρότητα και την άκρατη πειθαρχία των μαθητών με τη χαλαρότητα στο μάθημα και τη δημιουργία ευχάριστης ατμόσφαιρας κατά τη διδασκαλία του.** Μόνο τότε θα πετύχει την παράδοση ενός ενδιαφέροντος μαθήματος. Σημαντικό επίσης είναι να θέτει διακριτά όρια ανάμεσα στην ανάγκη για συμβουλή και στην περίσταση για διαταγή. Όλα αυτά είναι δύσκολο να τα κατορθώσει μόνος του, βασιζόμενος

αποκλειστικά και μόνος στις δικές του ικανότητες. **Η προσευχή του προς το Θεό είναι ο βασικός συνοδοιπόρος του για να πετύχει να εκπαιδεύσει και να ποδηγετήσει επιμελώς τους μαθητές του.** Επιπλέον ο δάσκαλος πρέπει να σέβεται την προσωπικότητα του μαθητή και να ασχολείται μαζί του με προσοχή, τρυφερότητα και με αγάπη όπως ένας κιθαρωδός μαθαίνει κάποιον μαθητευόμενο κιθάρα.

Η σταχυολόγηση των λίγων αυτών στοιχείων από την παιδαγωγική πραγματεία του Πλουτάρχου αλλά και του Χρυσοστόμου, μας δείχνει την ευαισθησία των δύο αυτών σπουδαίων προσώπων στα θέματα της αγωγής των παιδιών, τα οποία αποτελούν το μέλλον της κοινωνίας. Πολλές από τις απόψεις τους τις ασπάστηκαν, ύστερα από χρόνιες μελέτες πολλοί σύγχρονοι παιδαγωγοί. Πάντως πολλές από τις σκέψεις τους συγκλίνουν, φυσικά υπάρχουν και οι διαφορές· αφού έζησαν σε διαφορετικές εποχές και είχαν ανατραφεί μέσα σε διαφορετικά κοινωνικά και θεολογικά περιβάλλοντα. Καταλυτικό ρόλο στη μελέτη της παιδαγωγικής σκέψεως των δύο αυτών ανδρών έχει και η διδασκαλία της χριστιανικής πίστεως ότι, δηλαδή, ο χριστιανισμός δεν παραβλέπει στην αγωγή τις σωματοϋλικές ανάγκες του ανθρώπου, αλλά ο παιδαγωγός εν Χριστώ πάντα έχει κατά νού, «ουκ έχομεν ώδε μένουσαν πόλιν αλλά την μέλλουσα επιζητούμεν»[45].

Εν κατακλείδι, και οι δύο αυτοί άνδρες συγκλίνουν στην άποψη ότι η ανατροφή των παιδιών αποτελεί πολύ κόπο, άπειρη αγάπη από τους γονείς και τους παιδαγωγούς, και απεριόριστο χρόνο για να ασχοληθεί κάποιος μαζί τους. Η σωστή ανατροφή τους απαιτεί πολλές θυσίες από την οικογένεια. **Δυστυχώς σήμερα ο θεσμός της οικογένειας κλονίζεται, έτσι πολλά παιδιά αφήνονται έρμαια, κακών και ανήθικων επιδράσεων.** Στόχος μας είναι να παιδαγωγήσουμε κατά το καλύτερο δυνατό τα παιδιά μας. Με τη βοήθεια του Θεού και την προσευχή μας, θα πετύχουμε το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα. Άλλωστε αυτά είναι οι πολυτιμότεροι θησαυροί που μας εμπιστεύθηκε ο Θεός.

Η συγγραφή των συγκεκριμένων παιδαγωγικών έργων του Ιωάννη Χρυσοστόμου αλλά και του Πλουτάρχου αποκαλύπτει το μεγάλο πλούτο γνώσεως που κατείχαν σχετικά με την παιδική ψυχολογία. Οι ψυχολογικές και παιδαγωγικές παρατηρήσεις τους συμφωνούν με το σημερινό πρότυπο των διδακτικών και παιδαγωγικών μεθόδων.

ΠΗΓΕΣ

- Ιωάννου Ευχαιτών, Υπόμνημα δια στίχων ιαμβικών, MB, PG 120, 1151-1200.
- Ιωάννου Χρυσοστόμου, Προς πιστόν πατέρα, PG 47, 349-387.
- Του ιδίου, Εγκώμιον εις τον εν αγίοις πατέρα ημών Ευστάθιον αρχιεπίσκοπον Αντιοχείας της μεγάλης, PG 50, 597-603.
- Του ιδίου, Εις το «Χήρα καταλεγέσθω μη ελάττων ετών εξήκοντα γεγονυία»· και περί παίδων ανατροφής, και περί ελεημοσύνης, PG 51, 321-337.
- Του ιδίου, Υπόμνημα εις την προς Τιμόθεον Α, ομιλίας ΙΗ PG 62, 501-600.
- Του ιδίου, Περί κενοδοξίας και όπως δεί τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα. Malingrey, A- M, Sur la vaine gloire et l' education des enfants, SC 188.
- Του ιδίου, Περί Άννης λόγοι Ε, PG 54, 631-676.
- Του ιδίου, Εξήγησις εις τας παροιμίας του Σολομώντος,PG 64, 660-740.
- Πλουτάρχου, Περί παίδων αγωγή.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Δανασσή - Αφεντάκη, Α., Θεματική της παιδαγωγικής επιστήμης, Αθήνα 1975.
- Εξάρχου, Β., «Η γνησιότης της πραγματείας Ιωάννου Χρυσοστόμου, περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων», Θεολογία 19(1941-1948) 153-170, 340-355, 559-567.
- Ζήση, Θ. Ν., Η ανατροφή των παιδιών κατά τον Άγιο Ιωάννη Χρυσόστομο, εκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 1998.
- Κρουσταλλάκη, Γ., Διαπαιδαγώγηση, Αθήνα 1994.
- Μπαλάνου, Δ., Οι Πατέρες και Συγγραφείς της αρχαίας Εκκλησίας, εν Αθήναις 1961.
- Μωραίτης, Δ., «Η γνησιότης της πραγματείας Ιωάννου Χρυσοστόμου, περί κενοδοξίας και ανατροφής των τέκνων», Θεολογία 19(1941-1948) 718-733.
- Παπαβασιλείου, Α., Η ανατροφή των κατά τον Ιωάννη το Χρυσόστομο, Λευκωσία 1994.
- Παπαδάκης, Κ., Θέματα αγωγής του παιδιού κατά τον ιερό Χρυσόστομο, εκδ. Ραδάμανθυς, Ρέθυμνο 1993.
- Παπαδοπούλου, Χρ., Ο άγιος Ιωάννης Χρυσόστομοςως ρήτωρ και διδάσκαλος, Τεργέστη 1898.

[1] Ιωάννου Ευχαϊτών, Υ*πόμνημα δια στίχων ιαμβικών,* ΜΒ΄, PG 120, 1156BC.

[2] Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Εγκώμιον εις τον εν αγίοις πατέρα ημών Ευστάθιον αρχιεπίσκοπον Αντιοχείας της μεγάλης,* PG 50, 600A.

[3] Ιωάννου, Υ*πόμνημα εις την προς Τιμόθεον Α*, Θ, PG 62, 546^{3-6}.

[4] Αυτόθι, PG 62, 546^{31}.

[5] Ιωάννου Χρυσοστόμου, *Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφει τα τέκνα,* A.-M, Malingrey, *Jean Chrysostome. Sur la vaine gloire et l' éducation des enfants*, SC 188, pub. Cerf, Paris 1972 pag 64-196.

[6] Ο Ιωάννης αντιμετωπίζει κριτικά την ελληνική φιλοσοφία. Απορρίπτει κάθε άποψη των αρχαίων Ελλήνων που δε συνάδει με τη διδασκαλία της Εκκλησίας, όπως οι σκέψεις τους περί Θεού, για τη δημιουργία του κόσμου και του ανθρώπου αλλά και μερικές φορές και κάποιες ιδέες τους περί ηθικής. Επαινεί το Σωκράτη, το Θηβαίο Κράτη και το Διογένη για τη συμπεριφορά τους σε θέματα ηθικής ή για την περιφρόνηση που δείχνουν στα υλικά αγαθά αλλά ποτέ για τις μεταφυσικές αντιλήψεις τους και θεωρίες τους. Δε διστάζει να αντικρούσει τις αριστοτελικές σκέψεις περί προσιτότητος προς το Θεό, αφού ο Ιωάννης δίδασκε πάντα το απρόσιτο και ακατάληπτο της Τριαδικής Θεότητος. Συγχρόνως εναντιώνεται στην υπέρμετρη αγάπη του Πλάτωνα για την ύλη. Στο τέλος όμως της ζωής του ο Χρυσόστομος συγγράφει το «Ότι εαυτό μη αδικούντα ουδείς παραβλάψαι δύναται», PG 52, 459-480, στηριζόμενος στην πλατωνική και στωική άποψη περί ηθικής ότι ο καλός

και ο δίκαιος δεν μπορεί να υποστεί καμία βλάβη από τον οποιοδήποτε, γιατί τις αδικίες τις χρησιμοποιεί ως μέσο για να φθάσει στην τελείωση.

[7] Πλουτάρχου, *Περί παίδων αγωγής*, 2b.

[8] Αυτόθι 19f.

[9] Ιωάννου, *Εις την προς Τιμόθεον Α*, Θ΄, PG 62, 546CD.

[10] Πλουτ., *μν. έργο*, 5e

[11] Αυτόθι.

[12] Ιωάννου, *Περί κενοδοξίας και όπως δει τους γονέας ανατρέφειν τα τέκνα.* Malingrey, A- M, *Sur la vaine gloire et l' education des enfants*, SC 188, 378[306-319]: «Έκαστος τοίνυν υμών των πατέρων και των μητέρων, καθάπερ τους ζωγράφους ορώμεν τας εικόνας και τα αγάλματα μετὰ πολλής της ακριβείας εξασκούντας, ούτω των θαυμαστών τούτων αγαλμάτων επιμελώμεθα. Προθέντες γαρ οι ζωγράφοι τον πίνακα καθ᾽ εκάστην ημέραν αυτὸν επιχρίουσι προς το δέον. Οι δε λιθοξόοι των λίθων και αυτοὶ το αυτὸ πράττουσιν, το μεν περιττὸν περιαιρούντες, το δε ενδέον προστιθέντες. Ούτω δη και υμείς· καθάπερ αγαλμάτων τινών κατασκευασταί, προς τούτο την σχολὴν άπασαν έχετε τα θαυμαστὰ αγάλματα τω Θεώ κατασκευάζοντες· και το μεν περιττὸν εξαιρείτε, το δε ενδέον προστίθετε· και καθ᾽ εκάστην αυτὰ περισκοπείτε την ημέραν, ποίον από φύσεως έχει πλεονέκτημα,

ώστε αυτὸ αύξειν, ποίον απὸ φύσεως ελάττωμα, ώστε αυτὸ περιαιρείν».

[13] Αυτόθι 378[320].

[14] Του ιδίου, *Εις το «Χήρα καταλεγέσθω μη ελάττων ετών εξήκοντα γεγονυία»· και περί παίδων ανατροφής, και περί ελεημοσύνης,* PG 51, 327[50-59].

[15] Ιωάννου, PG 54, 639.

[16] PG 54, 643.

[17] Πλουτάρχου, *μν. έργο*, 6d.

[18] Αυτόθι, 5e και «... ίνα μη συναναχρωννύμενοι βάρβαροις και το ήθος μοχθηροίς αποφέρωνταί τις της εκείνων φαυλότητος», Αυτόθι 6α.

[19] Αυτόθι 7e.

[20] Αυτόθι 7f.

[21] Ιω. Χρυσοστόμου, *Εις την προς Τιμόθεον Α,* PG 62, 545C.

[22] Του ιδίου, *Εξήγησις εις τας παροιμίας του Σολομώντος,* PG 64, 713[24-25]

[23] Αυτόθι.

[24] Του ιδίου, *Προς πιστόν πατέρα*, PG 47, 357[19-32]: «Ουδὲ γαρ άλλο τι των πατέρων έστιν ακούσαι διαλεγομένων προς τους παίδας, όταν αυτούς παρακαλώσιν υπέρ της των λόγων σπουδής, αλλ΄ η ταυτὶ τα ρήματα· Ο δείνα, φησὶ, ταπεινὸς και εκ ταπεινών την απὸ των λόγων κτησάμενος δύναμιν, ήρξε μεγίστας αρχὰς, πλούτον εκτήσατο πολὺν, γυναίκα έλαβεν εύπορον, οικίαν ωκοδόμησε λαμπρὰν, φοβερός εστιν άπασι και επίδοξος. Πάλιν έτερο, ο δείνα, φησί, την Ιταλών γλώσσαν εκπαιδευθεὶς, εν τοις βασιλείοις εστὶ λαμπρὸς, και πάντα άγει και φέρει τα ένδον. Και έτερος έτερον δείκνυσι πάλιν, πάντες δε τους επὶ γης ευδοκίμους· των δε εν τοις ουρανοίς ουδὲ άπαξ τις μέμνηται, αλλὰ καν μνησθήναι έτερος επιχειρήσῃ, ως πάντα ανατρέπων ελαύνεται».

[25] Αυτόθι, PG 47, 357[33-44].

[26] Πλουτ., *μν. έργο*, 5f.

[27] Ιωάννου, *Περί κενοδοξίας ...* Malingrey, SC 188, 378^{288}-^{290}.

[28] Αυτόθι, SC 188, 378$^{292-294}$.

[29] Αυτόθι, SC 188, 378$^{625-634}$

[30] Αυτόθι, SC 188, 378^{695}.

[31] Αυτόθι, SC 188, 378$^{696-705}$

[32] Πλουτ., *μν. έργο*, 7b

[33] Αυτόθι, 12d.

[34] Ιωάννου, *Περί κενοδοξίας ...* Malingrey, SC 188, 378$^{245-246}$. Βλ. Β. Χαρώνη, *Παιδαγωγική ανθρωπολογία του Ιω. Χρυσοστόμου,* τ. 1^{ος}, Αθήνα 1993, σσ. 363, 364.

[35] Του ιδίου, *Προς Τιμόθεον Α, Θ,* PG 62, 546[.37-.]

[36] Του ιδίου, *Εις το «Χήρα καταλεγέσθω μη ελάττων ετών εξήκοντα γεγονυία»· και περί παίδων ανατροφής, και περί ελεημοσύνης*, PG 51, 327[21-24].

[37] Πλουτ., *μν. έργο*, 8f.

[38] Ιωάννου, *Περί Άννης*, Γ, PG 54, 658[56-58].

[39] Αυτόθι, PG 54, 658[58 κ.ε.]

[40] Πλουτ., *μν. έργο*, 9b.

[41] Αυτόθι, 15α.

[42] Αυτόθι, 11cd.

[43] Αυτόθι, 12α.

[44] Αυτόθι.

[45] Εβρ. 13,4.

(Πηγή: "Ιερά Μονή Παντοκράτορος Μελισσοχωρίου")